

ПОРЕКНИ СУСЕДА СВОГ: ИДЕНТИТЕТСКА ПАНИКА И ПОРИЦАЊЕ СУСЕДСКИХ ИДЕНТИТЕТА У ЈУГОИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ

Апстракт: Овај рад је покушај да се објасни специфични феномен порицања идентитета, најчешће својих суседа. Порицање идентитета најчешће се јавља у тренуцима идентитетске панике, када се нека заједница осећа угрожено. Главни топос посматраних стратегија порицања идентитета је да су неки наши суседи „измишљени” и „непостојећи” народи. Њих су створиле велике непријатељске силе користећи отпаднике од „Нас” и преобраћенике од „наше” вере. Порицатељи идентитета тврде како те „лажне” нације генерацијама пате од колективне гриже савести због издаје, па нас зато и мрзе. У раду се приказују примери порицања идентитета на Балкану, али се помињу и руско-украјински и турско-курдски случај.

Кључне речи: порицање идентитета, идентитетска паника, синдром националне гриже савести, отпадници, преобраћеници, Балкан, Украјина

Овај рад је покушај да се успоставе основе за истраживање једне специфичне идентитетске стратегије. То је негирање туђих, најчешће суседских идентитета. Тај приступ идентитету није довољно истраживан. Постоји мноштво радова који се баве националистичком перцепцијом „Других”. Они се често виде као уљези на „нашој” земљи, као вечита претња, као освајачи или варвари. Порицатељи идентитета (identity deniers) кажу нешто сасвим другачије. По њима, неки од тих „Других”, они најгори, јесу „Наши” који су издали свој прави идентитет. Прецизније, елите су издајници, најчешће инструмент страних сила, а народ је заборавио своју праву природу. Зато су ти идентитети лажни, исконструисани, речју неприродни.

Читава ова делатност идентитетског порицања најчешће се одвија на пољу псеудонауке, коју је Андреј Митровић називао „параисториографија”, а Радивој Радић „псеудонаука”.¹ Зато у фокусу неће на првом месту бити званичне академске дисциплине, већ публицистика, као и оно што данас највише обликује историјску свест – интернет. Али, има и највиших представника академске заједнице који су прешли на страну порицатеља идентитета.

¹ Andrej Mitrović, *Raspravljajnja sa Klio* (Sarajevo: Svjetlost, 1991); Мирослав Јовановић, Радивој Радић, *Криза историје* (Београд: УДИ, 2009).

Где буде пригодно, користиће се и примери из књижевности, која је моћно оружје/оруђе у стварању националних идентитета, као и у идентитетским сукобима. Антиваксерска хистерија у време ковид епидемије и бујање разних теорија завере показују да је била велика грешка потцењивати овакве идеје као неозбиљне и маргиналне. Уосталом порицање суседског идентитета је један од Путинових аргумената за напад на Украјину. Турска држава пориче постојање Курда до те мере да је законом забрањено помињање курдског имена и језика. Они се помињу као „планински Турци”.² У оба случаја, порицање идентитета је један од разлога или оправдања за страшне ратове. Онај у Турској је један од најдуготрајнији грађанских ратова. Руско-украјински рат је најкрвавији рат у Европи после Другог светског рата.

Рад ће се усредсредити на Југоисточну Европу, мада ће се дотаћи и случај руског непризнавања украјинског идентитета. Осим примера негације идентитета других народа, основно истраживачко питање ће бити у каквим околностима се јављају овакве идентитетске стратегије и шта је њихов циљ? Поставиће се и питање у чему је разлика између друштава у којима постоје порицатељи идентитета и оних других, где нема те врсте интелектуалног деловања.

Општа места порицања идентитета

Постоје општа места код свих порицатеља идентитета. Прво опште место је поглед на свет који деле са свим другим националистима. У питању је идеја о старости и „вечитости” националних идентитета. Антони Смит је то назвао „примордијалистичким” схватањем идентитета.³ Примордијалисти сматрају да су идентитети непроменљиви и да су народи исти онакви какви су били у далекој прошлости. Отуда толика опседнутост порицатеља идентитета старином свог народа и недовољном старошћу оног другог народа, или свих других околних народа који зато и нису „прави” народ(и). Порицатељи идентитета често спадају у групу аутохтониста, аутора који тврде да су њихови народи ту од антике, или чак палеолита.⁴ Само стари народи су „прави”. Они који су идентитет развили у новије време, су „вештачки” и „исконструисани”. Зато Украјинци (Малоруси) нису истински народ, јер проистичу из Кијевске Русије, а и касније су хиљаду година живели у руској држави као и Великоруси. На Балкану то важи посебно за Бошњаке, Македонце и Црногорце. Пошто су они касније уобличили своје идентитете, њихови идентитети

² „Denial of Kurds by Turkey”, *Wikipedia* (en), приступљено 2. 8. 2024.

³ Antoni D. Smit, *Nacionalni identiteti*, (Beograd: XX vek, 1998). У оригиналу: A. D. Smith, *National identity*, (London: Penguin books Ltd, 1991).

⁴ „Autohtonous theory about origin of the Bulgarians”, *Wikipedia* (енглеска) „Тракологија”, *Уикипедија*, (бугарска), приступљено 6. 8. 2024; Радивој Радић, *Срби пре Адама и после њега* (Београд: Стубови културе, 2005); Ivan Jurić, *Podrijetlo Hrvata – genetički dokazi autohtonosti* (Zagreb: Nova stvarnost i Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2011).

нису „природни”. На другој страни, националисти из редова народа чији је идентитет изложен порицању траже своје корене у дубокој прошлости. Тако Македонци виде себе као директне потомке Александра Великог, што неки аутори називају „антиквизација”, о чему ће касније бити више речи.

Овакво схватање идентитета подразумева да су „вештачки” народи пасивни објекти историје, којима манипулишу страни фактори. Тако је настао други заједнички став идентитетских порицатеља. Он проистиче из објашњења разлога због којих су настали „лажни” идентитети. Те лажне идентитете створиле су велике силе у намери да ослабе, умање или чак униште „Нас”. Са одређеним локалним цртама овај став се јавља и у случају руског порицања украјинског идентитета и у случајевима балканског негирања суседских идентитета. У Украјини су прво Немачка уз бољшевичку издајничку сарадњу, а потом САД, искористиле заосталост и примитивизам „лажног” народа и убедили Украјинце да нису Руси. У случају Балкана ту су Ватикан, Хабзбуршка и Османска царевина и Млетачка република, а у 20. веку и Коминтерна. Хрватски порицатељи српског идентитета и бугарски порицатељи македонског идентитета су у те стране силе укључили Српску православну цркву, српску државу и српске интелектуалце. Касније су Бугари додали и југословенске комунисте на челу са Титом, као манипулаторе недовољно свесним македонским Бугарима. И обрнуто, Срби су додали Бугаре списку непријатељских сила, али су, пре свега, и они оптужили Тита и комунисте који су отимали и изопачавали делове српског националног „бића” на више страна. На југу српског етничког простора, створили су „измишљени” народ Македонце, на западу Муслимане/Бошњаке, на југозападу Црногорце.

Проблем са злим великим силама које свесно манипулишу идентитетима наших суседа да би ослабиле „Нас” је у томе што у тим великим силама људи најчешће не праве разлику између народа о којима је реч. Селектор немачке репрезентације Јоаким Лев (Löw) у разговору са новинарима на Светском првенству у фудбалу 2010. године помешао је Србију, БиХ и Хрватску. Разуме се да фудбалски селектори нису нужно и стручњаци за геополитику. Али, чак и када су врло обавештени, водећи људи Немачке, на пример, ретко показују да знају за скривене планове, као што је онај о стварању украјинске нације. Бивши немачки канцелар Хелмут Шмит је после руске анексије Крима 2014. године изјавио: „Украјина је независна, али не и национална држава. Међу историчарима је спорно да ли уопште постоји украјинска нација.”⁵ То је мишљење које би подржао сваки руски националиста. Они верујући у заверу великих сила би на овом месту рекли да он прикрива праве намере немачких политичких елита или да не зна за вековне планове дубоке немачке државе.

⁵ „Löw verwechelt Serbien, Bosnien und Kroatien”, *Die Welt*, 18. 6. 2010; Andreas Kapeler. *Rusi i Ukrajinci: nejednaka braća* (Beograd: XX vek, 2023). У оригиналу: Andreas Kappeler. *Ungleiche Brüder. Russen und Ukrainer von Mittelalter bis zur Gegenwart* (München: C. H. Beck, 2017), 105–106.

Трећи став је чест у свим случајевима порицања идентитета, али у неким случајевима, као што је српско порицање хрватског идентитета, изостаје. То је патернализам. По схватању руских националиста, Украјинци су „млађи брат”, недовољно развијен. У 18. и почетком 19. века, руски путници кроз Украјину склони су идеализацији ове земље, виде је као „руску Италију”, у којој живе искрени, поштени и побожни сељаци, додуше помало прости и једноставни.⁶

Четврто опште место је идеја да су наши отпадници неморални људи. Осим оних простих, који су жртве манипулације великих сила, постоје и они други, који издају свој „прави” идентитет, из користи, било да су каријеристи, или жељни материјалних добара. Код Срба постоји пословица „Продали су веру за вечеру”, која верску конверзију описује као чин похлепе.⁷

Пето заједничко место порицатеља идентитета је чињеница да за њихово мишљење често има основа. Недоумице око идентитета нису увек једностране. И сами Украјинци су се дуго колебали шта су. Један од највећих руских (украјинских?) писаца Николај Гогољ најбољи је пример за то. Гогољево колебање између тога да ли је Украјинац или Рус завршено је његовим коначним опредељењем за руску нацију. То се може пратити и у његовом књижевном делу. Збирка прича *Вечери на салашу код Диканке* била је прва прослављена књига која је садржавала украјинске речи, културу и обичаје. На крају свог идентитетског колебања Гогољ је написао *Тараса Буљбу*, књигу која је била најважнија за русификацију представе о козацима.⁸ Козаци се иначе помињу у украјинској химни, као нека врста претеча украјинске државности. Гогољ је био први, али не и последњи писац који је, упркос украјинском пореклу, постао великан руске књижевности. Нико не пориче да се руска књижевност не може замислити без Михаила Булгакова и Исака Бабела.

Код Срба, Хрвата и Бошњака/Муслимана вековима је трајало двоумљење око тога јесу ли они један или више народа. У доба стварања Југославије, сматрало се да су Срби, Хрвати и Словенци три „племена” троименог народа. Крајем 20. века, огромна већина припадника ових народа верује у постојање своје посебне етничке групе.

Зато се овај рад не бави изузетно занимљивим случајем Црногораца. Одабир примера порицања идентитета у овом раду извршен је на основу самоидентификације порицаних народа у другој половини 20. и на почетку у 21. века. Узети су у обзир само они народи који у огромној већини, судећи по резултатима пописа, верују да постоје. Зато су споменути и Украјинци, који се, без обзира на језик који користе, већински изјашњавају као Украјинци.

⁶ A. Kapeler, 102.

⁷ Marija Mandić, „The Serbian Proverb *Poturica gori od Turčina* (A Turk-Convert Is Worse Than a Turk): Stigmatizer and Figure of Speech x. Šistek, František (ed.) *Imagining Bosnian Moslems in Central Europe. Representations, Transfers & Exchanges*, (New York – Oxford, Bedrghann, 2021).

⁸ Edyta M. Bojanowska, *Nikolai Gogol: Between Ukrainian and Russian Nationalism* (Cambridge, Mass and London: Harvard University Press, 2007).

Исто то важи и за Србе у Хрватској и БиХ, као и за све Хрвате, Македонце и муслимане/Бошњаке. Бошњаци/муслимани верују да су посебан народ, иако нису сасвим сигурни како им се зове језик. Уз све нијансе које их разликују, горепоменути народи већински немају дилема о свом идентитету. Порицање њиховог идентитета углавном потиче од њихових суседа.

У случају Црне Горе, само „већинско” становништво те државе је подељено по питању свог идентитета.⁹ „Већина” је стављена под наводнике, јер пописи становништва не пружају јасан одговор која етничка група сачињава „већину”. На тим пописима мала је разлика између оних који мисле да су Црногорци и оних који су убеђени да су нека врста Срба. По томе се разликује од свих осталих примера. У свим другим случајевима, порицање идентитета је једнострано. Неко други, углавном сусед(и) пориче идентитет неког народа који верује у своје постојање. Овај рад ће се дакле, бавити управо порицањима идентитета за које нема основе у стварности. Зашто онда велики број људи у јавности, у академским дисциплинама, у књижевности устрајава у том узалудном напору да оповргне нечије постојање? То је тема читавог овог текста.

„Украјинци, ипак, не постоје”

Најпознатији пример порицања суседског идентитета је Путинов став према Украјини и Украјинцима. Он је у више својих говора истакао да Украјинци нису прави народ, а да је украјински језик дијалекат руског. Он само изражава веровање раширено међу руским политичарима и интелектуалцима, по коме су Великоруси, Белоруси и Малоруси (Украјинци) део јединственог руског народа. Белоруси и Малоруси су млађа браћа. Украјинци су искварени страним утицајима. Руси су вековном борбом створили државе у свом окружењу, док су савремене границе бивших совјетских република створили комунисти како би те земље отуђили од Русије. Сугерише се да је Украјина, вештачка творевина која би требало да буде захвална Лењину и бољшевицима јер би њени житељи без совјетског наслеђа и даље били Руси. По тој историји, комунисти су хтели да смање и оштете Русију, па су зато распарчали простор који историјски припада Русима. Украјински националисти су нацисти.¹⁰ Занимљиво, белоруски идентитет није привукао много пажње,

⁹ Kenneth Morrison. *Nationalism, Identity and Statehood in Post-Yugoslav Montenegro* (London, New York: Bloomsbury, 2018); Siniša Malešević, Gordana Uzelac. „A nation-state without the nation? The trajectories of nation-state formation in Montenegro.” *Nations and Nationalism* 13(4), (2007): 695–716; Vladimir Vučković, Miloš Petrović. „Colliding Western Balkan Neighbors: Serbia and Montenegro in Post-Yugoslav Context-Identity and Interest Representation”, *Contemporary Southeastern Europe*, 9(2)(2022), 54–80.

¹⁰ За Путинове говоре најбољи пример је онај одржан 24. 2. 2022, Vladimir Putin's Speech on Ukraine and US Foreign Policy and NATO - 24 February 2022, ENG Subtitles (youtube.com); Vukan Marković, „Naličje rusko-ukrajinskog sukoba: Politika identiteta i rat istorijama“, <https://>

нити се постојање белоруске нације сматра кукавичијим јајетом подметнутим у руски свет.

Сада је ред да се погледају појединачни примери порицања идентитета. Кренућемо од југа ка северу.

Има ли Македонаца?

Да ли је могуће поређати стратегије идентитетског порицања по ирационалности? Све су оне прилично ирационалне. Ипак, чини се да је грчко и бугарско порицање македонског идентитета нешто ирационалније од других. За разлику од бивше Југославије, Македонци нису ратовали са Бугарима и Грцима, нити су икада имали територијалне претензије према овим својим суседима. И Грци и Бугари осећају угроженост, не својих територија, већ својих историја и култура. Грцима смета македонско присвајање симбола античке Македоније. То су неки аутори назвали „антиквизација”. То је идеја о директној вези савремене Македоније са античком државом истог имена. Она не само да је испунила књиге и медије, него ја завладала јавним простором. Центар Скопља је засејан споменицима и зградама које треба да сведоче о античком пореклу данашњих Македонаца. И у случају Бугарске, посебан македонски идентитет угрожава целовитост не бугарске територије, већ бугарске историје, јер јој „одузима” читаве периоде и многе личности, као што су цар Самуило, Климент Охридски и Гоце Делчев.¹¹ Грци су због тога вршили такав притисак да су Македонци прво морали да промене заставу, па на крају и име своје државе.

Грчки националисти су пре Преспанског споразума (2018) негирали идентитет Македонаца по три основа. Први је да македонска нација не постоји јер није постојала македонска држава. Језик којим говоре „Скопљанци” не може бити македонски јер су стари Македонци говорили грчки. То је само искварени дијалекат бугарског. Треће, не постоји македонска мањина у Грчкој, то су само „славофони Хелени” или „билингвални Грци”. За грчке националисте,

oko.rts.rs, 6. 3. 2022; Taras Kuzio, „Russian Stereotypes and Myths of Ukraine and Ukrainians and Why Novorossiya Failed.” *Communist and Post-Communist Studies* 52, no. 4 (2019): 297–309; Taras Kuzio. „Imperial nationalism as the driver behind Russia’s invasion of Ukraine”, *Nations and Nationalism* (2023); 29: 30–38; Roman Szporluk. „Ukraine: From an Imperial Periphery to a Sovereign State”, *Daedalus*, 126, 3 (1997) 96; Anna Fournier, „Mapping Identities: Russian Resistance to Linguistic Ukrainisation in Central and Eastern Ukraine”, *Europe-Asia Studies* 54, no. 3 (2002): 415–33. Paul Goble, „Russian National Identity and the Ukrainian Crisis.” *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 49, no. 1 (2016), 37–43.

¹¹ Anastas Vangeli, „Nation building ancient Macedonian style: the origins and the effects of so-called antiquization of Macedonia”, *Nationality Papers*, vol. 39, (2011), 13–32; Anton Kojuharov, „Bulgarian ‘Macedonian’ Nationalism: A Conceptual Overview”, *The Online Journal of Peace and Conflict Resolution* 6.1 Fall (2004) 282–295.

употреба појма „Македонија је плагијаризам. Тиме се краду грчко име и културно наслеђе.”¹²

После Преспанског споразума 2018. године Македонци су пристали да се њихова држава зове „Северна Македонија”, а Грци су признали да постоји македонски језик.

Бугари су од почетка своје модерне историје, сматрали Македонију делом своје земље, а себе „великим братом” Македонаца. Кратковечна идеја да се ипак призна македонски идентитет постојала је од 1945. до 1948. године. У доба замишљања Балканске федерације са Југославијом, бугарски комунисти су допустили долазак учитеља који су говорили македонски у Пиринску Македонију. Такође су отворили позориште на македонском и Благоевграду, центру те области. Ова политика подсећа на коренизацију у Совјетском Савезу двадесетих година, као и на политику југословенских комуниста према малим народима све време њихове власти. Потпуно је нестала после сукоба Југославије са Источним блоком, као и идеја о Балканској федерацији. Бугарска јавност никада није опростила својим комунистима овакво признавање вештачког народа, још на својој територији. И бугарски националисти су, као и грчки, сматрали да је македонска националност плод манипулације Титовог режима. Али, веровали су да је могуће вратити Македонце истинском „пореклу”.

Пад комунизма и распад Југославије је обновио порицање македонског идентитета. Бугарски председник Желев је на самом почетку македонске независности, 1992. године, експлицитно изјавио да Бугарска признаје македонску државу, али не и нацију. Бугари су споразумом из 1999. године пристали да признају македонски језик, под необичним условом да се Македонија не меша у бугарску унутрашњу политику. Следећих 25 година у Бугарској су повремено избијали напади идентитетске панике због Македонаца. Док су македонски националисти настојали да што више одвоје македонски идентитет од њихових суседа, бугарски нису могли да поднесу „отимање” њихових историјских симбола. Потписивање Уговора о пријатељству 2017. године није заувек зауставио порицање македонског идентитета. Уговор помиње „заједничку историју”, али су се Македонци обавезали да преиспитају садржај уџбеника историје, који тврде да су Бугари у Другом светском рату, као савезник нациста, били окупатори Македоније. Највиши бугарски државници су често тврдили да ће њихова подршка уласку Македоније у ЕУ зависити од решавања разлика у македонском схватању историје у бугарску корист. То схватање угрожава бугарски национални интерес, рекао је премијер 2019. године.¹³

¹² Loring M. Danforth, „Claims to Macedonian Identity: The Macedonian Question and the Breakup of Yugoslavia”, *Anthropology Today*, Aug. vol. 9, no. 4 (Aug., 1993), pp. 3–10.

¹³ Milena Mahon, „The Macedonian question in Bulgaria”, *Nations and Nationalism* 4 (3), 1998, 389–407; Symeon A. Giannakos, „Bulgaria’s Macedonian dilemma”, *Journal of Southern Europe*

Срби сви и свуда

Један од извора идентитетске конфузије на простору БХС говорника је лингвистичко веровање из 19. века да је како је то сажето изразио Хумболт: „Језик истинска домовина.” Када је Вук Караџић објавио студију под насловом „Срби сви и свуда”, у оквиру књиге *Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона* (1849), само је поновио владајуће мишљење водећих слависта као што су Јозеф Добровски, Павле Шафарик и Јернеј Копитар. Шафарик је написао: „Срби живе у Србији, Босни, Славонији, Херцеговини, Црној Гори и Далмацији. И могу припадати и западној цркви.” Говоре истим језиком, који је подељен у „више безначајних варијанти”. Хрватски и словеначки интелектуалци су се све до шездесетих година 19. века колебали да ли и Словенци треба да прихвате српскохрватски језик.¹⁴

Вера у национално јединство, пре свега Срба и Хрвата, била је пре Првог светског рата опште место код највећих хрватских интелектуалаца и најважнијих политичара, не само Тина Ујевића, Матоша или политичара Анте Трумбића. Чак је и Стјепан Радић, борац против београдског централизма, који ће у заједничкој држави завршити политичку мобилизацију, у време стварања Краљевине СХС прихватио заједнички јужнословенски идентитет. Иван Мештровић, хрватски вајар, створио је ликовну представу видовданског култа, а у књизи објављеној 1915. године каже: „Српски или југословенски народ је оличен у косовској епопеји”. Други хрватски интелектуалац који верује у потпуно јединство југословенских народа је Владимир Дворниковић. У својој позамашној књизи *Карактерологија Југословена*, он у духу тридесетих година, даје необичну систематизацију Југословена на основу физичке антропологије, то јест, облика тела, главе, носа. Подразумева се да антрополошки типови Југословена превазилазе етничке границе.¹⁵

У време прве Југославије српски интелектуалци, а можда и народ, углавном су поистовећивали српство и југословенство. Можда најплоднији порицатељ идентитета, Слободан Јарчевић, оптужује Васу Чубриловића и Владимира Ђоровића да су подилазили Хрватима јер су хтели да их придобију за

and the Balkans, volume 3, number 2, (2001), 153–170; A. Kojouharov, *n. d.*; „Macedonia, Bulgaria Sign Friendship Pact To End Years Of Feuding”, *Radio Free Europe*, August 01. 2017; „Bones of Contention with Bulgaria Threaten North Macedonia's EU Hopes”, *Radio Free Europe*, October, 02. 2019.

¹⁴ Endru B. Vahtel, *Stvaranje nacije, razaranje nacije* (Wachtel, A. B, *Making a Nation, Breaking a Nation*) (Beograd: Stubovi kulture, 2001, 35–39); Милорад Екмечић, *Југославије, Први том* (Београд: Просвета, 1989, 440–441); Petar Korunić, *Jugoslovenska ideologija u hrvatskoj i slovenskoj politici*, Zagreb: Globus, 1986, 259–267.

¹⁵ Dejan Djokić, *Yugoslavism. Histories of a Failed Idea 1918–1992* (London: Hurst&Company, 2003), 144, 222–251; текст Ивана Мештровића објављен у: Niko Županić, *O Slovincima* (New York: издаје Milan Marjanović, 1915), 111; Владимир Дворниковић, *Карактерологија Југословена* (Београд: Космос, 1939; Просвета, 1990).

Југославију. Јарчевић признаје Ђоровићу да „мало блаже и тише наговештава да су Хрвати историјски народ”. Васо Чубриловић је познат као један од ретких академских научника који се бавио планирањем етничког чишћења. Видећемо касније у тексту Ђоровићеву сумњу у аутентичност хрватске културе. По Јарчевићу, због жеље да интегришу Хрвате у заједничку државу, Чубриловић и Ђоровић су поклонили српске земље Хрватској и одрекли се Срба католика и муслимана.¹⁶

Порицање Хрвата јавља се у временима сукоба и криза. Јован Дучић, велики и омиљени српски песник, први је уметник те величине који је написао стихове мржње према Хрватима „Син тисућљетне културе”. Хрвате назива „закржљалом расом”, без икакве јуначке историје, који је мучки ударио на брата и „из колевке пио крв наше деце”. Ова песма је написана 1942. године у жеку најкрвавијег усташког терора.

Такозвани Хрвати

У комунистичкој Југославији утишана је свака национална расправа у духу идеје „братства и јединства”. Са распадањем Југославије, почело је опет преиспитивање њене суштине. Појавиле су се многе књиге које су преиспитивале однос Срба и Хрвата. Овде ћемо говорити само о три аутора. Први је Војислав Шешељ, једна од највећих фигура српске политике с краја 20. и почетка 21. века. Он није академски радник, али је утицај његових идеја огroman. Овде ће бити речи о његовој књизи која од његових више од сто шездесет књига највише личи на академски рад – *Идеологија српског национализма. Научно и публицистичко дело проф. Др Лазе М. Костића*. По Шешељу, хрватска историја је вековима испуњена варварством и дивљаштвом. Хрватски менталитет је злочиначки, пљачка и убиства су исконске одлике хрватског националног карактера. Њихово етничко биће карактеришу животињски нагони, они су перфидни. Шешељ не каже да су сви они Срби, већ да су настали асимилацијом туђих елемената. Први су Авари, који су оставили највише трагова у Загорју и Панонији. Цитира Дворниковића, како су Авари били мозговно сужен и садистички свиреп народ. Мешали су се и са Немцима, Мађарима, Чесима и Пољацима. „Хрвати” Далмације и Славоније су претежно покатоличени Срби.¹⁷ Овде долазимо до једног парадокса. Највише злочина над Србима нису починили загорски потомци сурових Авара, него, по његовом и општем мишљењу српских националиста, бивши Срби, Хрвати западне Херцеговине.

Други аутор кога треба анализирати је Никола Жутић. Он се од осталих порицатеља хрватског идентитета разликује по томе што је школовани историчар,

¹⁶ Слободан Јарчевић. *Греси историчара* (Београд: Мирослав, 2019), 90–99; Vladimir Petrović. *Етничко чишћење: Geneza koncepta* (Београд: Архипелаг–ИСИ, 2019).

¹⁷ Војислав Шешељ, *Идеологија српског национализма. Научно и публицистичко дело проф. Др Лазе М. Костића* (Београд: Српска радикална странка, 2016), 490, 511, 566–593.

који је стекао највиша научна звања и који навелико цитира историјске студије и архиве. Додуше, селективно и често изван контекста. Никола Жутић је своју научну делатност започео веома југословенском студијом о спортској организацији *Соколи*, о вероватно најмасовнијој организацији Краљевине Југославије којој је идеолошки циљ био неговање југословенског заједништва.¹⁸

У следећим деценијама Жутић, као и многи други, за распад Југославије криви хрватску издају, што се могло и очекивати, будући да су пре тога издали своје право, српско порекло. Синтеза његових ставова објављена је у књизи *Срби римокатолици такозвани Хрвати: „Срби сви и свуда“: Хрватске земље без Хрвата*. Књига се највећим делом бави мисијом Римокатоличке цркве после 1881. године, али је прва трећина посвећена предисторији. Скоро све особине је конвертитска хрватска нација присвојила од других. Мањи део језика од Словенаца, већи од Срба. Присвојили су културу и традицију Буњеваца, Шокаца и Крашована. Од Мађара су узели државну идеологију. Хрватски илирци су преварили наивног Вука Караџића да прихвати Бечки књижевни договор, да би под лажним илирским именом присвојили што више људи. Илирци су директни претходници екстремне хрватске идеологије – праваштва. Из неког разлога, људи који су најбоље стварали мит о Хрватима нису били Хрвати, као велики романописац Аугуст Шеноа, син Чеха и Мађарице. Творац хрватског национализма Анте Старчевић, који је био највећи порицатељ Срба у историји, и сам је пореклом Србин, стриц му се звао Милош.¹⁹

Трећи аутор кога треба споменути је Слободан Јарчевић. Он нема политичку тежину Шешеља, нити академски профил као Жутић, али га одликује неограничена порицатељска имагинација. У дугачком низу својих књига Јарчевић шири порицање од уобичајених римокатолика, муслимана и Црногораца на друге околне народе, укључујући и Румуне. Румунска нација је створена од Срба, јер су староседеоци Румуније Дачани заправо Словени, односно Срби.²⁰

Главни кривац за стварање „вештачког народа” Хрвата: Римокатоличка црква

Порицатељи идентитета верују у вечитост и непроменљивост свог народа. Исто тако верују и у вечитост и непроменљивост политике великих сила које „нама” раде о глави. Две су мистериозне организације по мишљењу порицатеља идентитета, стварале лажне народе. Прва је Ватикан, друга је Коминтерна. Иако је српска јавност препуна прича о томе да су ови архинепријатељи

¹⁸ Никола Жутић, *Соколи. Идеологија у физичкој култури Краљевине Југославије 1929–1941* (Београд: Ангротраде, 1991).

¹⁹ Никола Жутић, *Срби римокатолици такозвани Хрвати: „Срби сви и свуда“: Хрватске земље без Хрвата* (Земун: Српска радикална странка, 2006), 5, 51–52, 66–69.

²⁰ Слободан Јарчевић, *Бивши Срби: римокатолици, муслимани Црногорци, Румуни* (Београд: Мирослав, 2009), 71–92.

Српства били обузети уништавањем Срба, и/или Југославије, на прсте једне руке се могу избројати озбиљне књиге на ту тему. Једини српски истраживач који је озбиљно проучавао ватиканске архиве, за старије периоде, када је по општеприхваћеном нарративу Ватикан почео да ради на уништавању Срба, био је Марко Јачов. О Коминтерни је написана једна научна синтеза, из пера Бранислава Глигоријевића.²¹ Коминтерна је била против Југославије седам година, од 1928. до 1935. године. Насупрот томе, Ватикан је вековима покушавао да угрози Србе. Једна од најважнијих идеја српских порицатеља хрватског идентитета је та да су папе вековима радиле на претварању Срба прво у католике, па у Хрвате, као и да су западне силе спроводиле политику Ватикана. А да су хрватски националисти само слепо оруђе Римокатоличке цркве.

Становиште о Ватикану као коловођи свих западних сила у вековном покушају да се стварањем Хрвата ослабе Срби преносило се као у игри покварених телефона. Оно је прожело цело српско друштво, од медија до највиших академских кругова. То је сажето изразио академик Славко Гавриловић: „Проверавање и однарођавање Срба у католичким државама, Млетачкој републици, Угарској и Хабзбуршкој монархији, лежало је у основи њихове политике према том ‘шизматичком’ народу. Верске и државне власти чиниле су све да православне Србе преведу у ‘јединоспасавајућу’ римокатоличку веру.”²² Нема много истраживача који су проверавали ставове о мржњи Ватикана према Србима и послушничким односу великих сила према Римокатоличкој цркви.

Неки од најозбиљнијих аутора, као што су Владимир Ђоровић и Иво Андрић, сматрају да је Католичка црква отуђила Хрвате од „изворне” националне традиције, која је заправо заједничка са Србима или је чисто српска. Ђоровић каже да је оно мало традиције које има код Хрвата дошло код њих од Срба (епско певање о Косову, Краљевићу Марку, Змају Огњеном Вуку). Иво Андрић у својој докторској дисертацији пише како су фрањевци у својој религијској претераности истребили народне обичаје.²³

Порицатељи идентитета верују у изузетност српског народа. Они, и сви остали који верују у вечиту мржњу Ватикана према Србима, занемарују чињеницу да уништавање Срба није било тако важан задатак за римске папе. У очима ових порицатеља, борба против Срба и православља је животна мисија многих папа. Тако је Бранко Илинчић, писац књиге *Расрбљавање*, чији је

²¹ Марко Јачов, *Списи тајног ватиканског архива XVI–XVIII века* (Нови Сад: Архив Војводине; Београд: Српска академија наука и уметности, Одељење историјских наука, 2022); Branislav Gligorijević. *Kominterni, jugoslovensko i srpsko pitanje* (Beograd: ISI, 1992).

²² Славко Гавриловић, „Проблем унијаћења и кроатизације Срба”, у: Зоран Каличанин, *Република Српска Крајина* (Топуско–Книн–Београд: Српско културно друштво Сава Мркаљ, Српско културно друштво Зора, Радничка штампа, 1996), 111–126.

²³ Владимир Ђоровић, *Покрети и дела* (Београд: Геца Кон, 1920), 44–45; Иво Андрић, *Развој духовног живота у Босни под утицајем турске владавине* (Београд: Просвета, 1994), 59–64; Упоредна анализа у: Ђуро Бодрожић. *Српски идентитет*, Београд: СКЗ, 2018), 301.

рецензент, лектор и коректор Слободан Јарчевић, закључио да је католички светац Пије Пети био родоначелник идеје о биолошком истребљењу православног словенског народа. „Његове речи су, нема сумње, подстицале хрватске војнике у Другом светском рату да онако бездушно убијају стотине хиљада православних Срба.” Пије Пети је био изабран за доживотног великог инквизитора, пре него што је постао папа. За време свог краткотрајног понтификата (1566–1572) урадио је много тога. Уредио је богослужење и, по први пут уједначио богослужбене књиге бревијар и мисал. Миса коју је он увео служена је до 1970. године. Водио је борбу против протестантизма у којој је без много ефекта екскомуницирао краљицу Елизабету Прву. Његов најзначајнији историјски допринос је што је организовао битку код Лепанта (1571), којом је заувек окончана поморска османска претња за Западну Европу.²⁴ Мала је вероватноћа да би се Пије Пети бавио стварањем Хрвата усред толиких континенталних борби које је водио.

Други важан топос порицатеља идентитета је наратив о томе да су западне силе само спроводитељи воље Ватикана. Млетачка република, која је била прва западна сила која се бавила Јужним Словенима од Петровца до Истре, у првим вековима модерне историје је за Јужне Словене била и најближи Запад уопште. Тек касније ће Пешта и Беч постати ближи од Венеције. „La Serenissima” никако није била послушник Ватикана, напротив. Папа Павле Пети је екскомуницирао Републику Светог Марка 1606. године, због спора око права цркве на куповину земљишта и због инсистирања Венеције да двојици свештеника суди световни суд.²⁵

Лари Волф је написао књигу *Venice and the Slavs*, у којој се истражује како су Млечани видели своје суседе на источној обали Јадрана. По Волфовом мишљењу, Млеци нису правили велику разлику између Срба и Хрвата, јер и једне и друге зову Морлацима. Са Волфом се не би сложила хрватска одредница о надбискупу Вицку Змајевићу на *Википедији*. О Змајевићу ће бити више речи у наредном одељку, али засада треба рећи да хрватска *Википедија* наводи како је Змајевић оптужио Млечане да су населили превише православаца у Далмацију.²⁶ По хрватској *Википедији*, Млетачка република спроводи своју заверу, али против Хрвата.

²⁴ Branko Ilinčić, *Rasrbljavanje u svetlu božjih načela* (Beograd: Miroslav, 2019), 143; *The New Catholic Encyclopedia* (Washington, D. C: The Catholic University of America, 2003), vol. XI 373–375.

²⁵ William J. Bouwsma, *Venice and the Defense of Republican Liberty. Renaissance Values in the Age of the Counter Reformation* (Berkeley: University of California Press, 1968); Predrag J. Marković, „The Image of Italy in Serbian Popular Culture and Media”, D. Dahlmann, M. Kosanović, M. Ristiović, R. Gašić (eds.), *Clio im südosteuropäischen Diskurs-Festschrift für Andrej Mitrović zum 70. Geburtstag* (Bonn: Zikic Stiftung, 2007), 305–322.

²⁶ Јован Радонић, *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века* (Београд, САН, 1950), 174, 176, 203; Larry Wolf, *Venice and the Slavs: The Discovery of Dalmatia in the Age of Enlightenment* (Stanford, Calif: Stanford University Press, 2001); „Vicko Zmajević”, *Vikipediја* (hr), приступљено 22. 6. 2024.

Извесно је да су локални католички свештеници били посвећени мисији преобраћања шизматичких православца на католицизам. Надбискуп Вицко Змајевић, рођени брат Матије Змајевића, једног од оснивача руске флоте, био је један од најважнијих таквих локалних прозелитских ентузијаста. Змајевић није свештеник равнодушан према локалној култури. У Задру је основао богословију за свештенике глагољаше. На Хрватској *Википедији* се каже да је то његово сјемениште имало намеру да образује илирско (односно хрватско) свештенство. Изгледа да је међу првима покушао да ограничи српство на православце. Марко Јачов примећује: „Ово је, чини се, први изричити покушај од стране неког римокатоличког црквеног великодостојника да се православље идентификује са српством, а Срби католици лише свог националног имена. Пошто је покатоличене Србе хтео да одвоји од сопственог, а није могао да их прикључи другом народу, Змајевић је покушао да их католицизмом национално определи. Једино се тиме може објаснити његова ‘католичка нација’, коју више пута помиње у својим списима.” Мада то што није користио хрватско име, што каже и Јачов, као и то што је за језик користио реч „илирски” доводи у питање његово хрватство. Не мисле сви аутори да је Римокатоличка црква безусловно одана Хрватима. Један Ђоровићев став доводи у питање прохрватско усмерење Католичке цркве. Он тврди да католичко свештенство „није имало никакве традиције које би га везале уз хрватску државу, нити му је судбина била свезана с том државом, њеним нестанком или обновом”. Многобројни туђинци у редовима католичког клера су, сматра Ђоровић, чак презирали локалне обичаје.²⁷ За разлику од њих, Змајевић је био локал-патриота, што не значи да је био хрватски националиста. Знамо да је био посвећен и ширењу католицизма међу Албанцима. Није вероватно да је хтео да и њих похрвати. Данашњим речником би се могло казати да је имао пре регионалну, него усконационалну перспективу.

У причи о одговорности Ватикана за отуђивање Срба и Хрвата важан је и однос хрватских националиста према Римокатоличкој цркви. Анте Старчевић, отац хрватског национализма, био је ватрени противних Католичке цркве за коју је сматрао да ради у интересу Аустријанаца и Мађара. Свештеници су га описивали као „бунтовника, незнабошца, антикерста”. Никола Жутић, који никако није поштовалац Стјепана Радића, описује колико је овај први прави вођа хрватских маса био у жестоком сукобу са црквом. На скупштини Хрватске републиканске сељачке странке у јесен 1924. године Радић је одржао говор „Поганска политика 14 хрватских католичких бискупа”. Назвао их је неверницима и неморалним особама. Нешто раније, у фебруару те године је напао и самог папу, због папине подршке италијанској окупацији Ријеке. Изјавио је: „Зато се од сада не сме у хрватском народу појавити ни свештеник ни световњак да нас Хрвате увери да нам је римски Папа политички пријатељ и да ми Хрвати морамо водити католичку политику.” Радић

²⁷ Марко, Јачов, *Венеција и Срби у Далмацији у 18. веку* (Шибеник: Епархија далматинска СПЦ, 1987), 55–56. Одредница „Вицко Змајевић”, *Википедија* (ср), приступљено 13. 7. 2024; В. Ђоровић, *н. д.*

никако није био доследан човек, па је отприлике у исто време у језуитском удружењу у Бечу изрекао славопојке католичкој Аустрији.²⁸

Док су Хрвати створени завером великих западних сила и Ватикана, Бошњаци/Муслимани су настали више из карактерне слабости. Попустили су под притиском османске државе, често из ниских побуда.

Ein Renegat

Идеја да су исламизовани хришћани отпадници, које можда треба вратити „вери праћедовској”, заједничка је разним хришћанским народима на Балкану, пре свега Србима и Бугарима. У првом речнику модерног српског језика из 1818. године, аутора Вука Стефановића Караџића, реч *потурица* се преводи на немачки као *unechter Türke* (неправи Турчин), а на латински као *pseudoturca*. У истом речнику *потурчењак* се преводи као *Ein Renegat*, а на латинском *apostate*. Обе речи значе отпадник. Неколико деценија касније, изаћи ће вероватно највећа књига на српском језику, Његошев *Горски вијенац*. У духу политичке коректности, воде се расправе колико поруке овог епа у коме је важна тема „истрага потурица” могу бити злоупотребљене и погрешно схваћене.²⁹

У неким тренуцима 20. века озбиљно се схватао наратив о враћању отпадника у веру предака. У Црној Гори је 16. марта 1913. године покрштено 12.300 муслимана из Гусиња и Плава. Број је потврдио и свештеник Ђорђе Шекуларац, који је вршио тај чин. Занимљиво је како су локалне војне власти образложиле овај чин: „казали су да је стара вера неважећа и да сви требамо ићи у цркву. Ми смо одговорили да апсолутно то не прихватамо”, сведочио је гусињски кадија Шабан Мусић. Црногорски муфтија Муртеза Карађузовић је уложио протест у аудијенцији код краља Николе. Краљ је наредио министру војном Машану Божовићу да реши проблем. До маја 1913. године, сви муслимани су се вратили у своју веру.³⁰

У Бугарској је колабирајући комунистички режим осамдесетих година решио да „бугаризује” и Помаке и Турке. Тодор Живков се крајем века понео много горе од краља Николе. Акција принудног повратка на хришћанство је еуфемистички названа „Процес препорода”. Најупадљивији вид те бугаризације била је присилна промена имена из муслиманских у бугарска. Стотине хиљада људи је побегло у Турску.³¹

²⁸ „Ante Starčević-Otac domovine koji je prezirao kler”, *Povijest* приступљено 27. 7. 2024; Никола Жутић, *Римокатоличка црква и хрватство* (Београд: ИСИ, 1997), 259–263.

²⁹ М. Mandić, *n. d.*

³⁰ Šerbo Rastoder, „Pismo gusinjskog kadije, Šabana (Musića) – Murtezi Karađuzoviću, muftiji crnogorskih muslimana o masovnom pokrštavanju 1913. godine”, *www.academia.edu*, приступљено 13. 7. 2024.

³¹ Frederick De Jong, „The Muslim Minorities in The Balkans on the Eve of the Collapse of communism”, *Islamic Studies* 36, no. 2/3 (1997), 413–27; Darina Vasileva, „Bulgarian Turkish Emigration and Return”, *The International Migration Review* 26, no. 2 (1992), 342–52; Francesco Trupia, „What

„Пасмина Славосербска”

Најамбициознији порицатељ српског идентитета код Хрвата је био „отац Домовине” Анте Старчевић. По Старчевићу, реч Србин је настала од речи *servus* (роб). Старчевић пише екавицом: „Учену је свету познано да име Серб или Серв старином, или име Слав бисаше у средњем веку оћенито име су-жња.” Срби су „нечиста славосрпска пасмина”. Славосрби су аморални и анационални људи, има их и међу Хрватима, Французима и Русима. Све што је било добро код Срба је хрватско. Ту су Немањићи: „У Стефану Душану, угаси се последњи трак прејасне херватске династије Неманићах”; Арсеније Чарнојевић: „Арсеније Церновић биаше из видјене обитељи херватске”; у Косовском боју „Милош Облић показао се Хрватом”. Срби заправо и не постоје као посебни народ, јер у прошлости нису имали „никакво народно, никакво скупно име”. На југоистоку Европе постоје само „Хрват и Булгар”. Србија није ни постојала, јер је увек „најнезнатнија покрајина Хрвата”. У неким текстовима пише и ијекавицом: „Кроз осам векова нема ни трага српској народности, нема ни српског књиштва ни српске народне повијести.” За сто године ће се у Београду причати исти језик као у Букурешту „ако се Срби не заузму за хрваштину, те се из ње не окријепе”.³²

„Хрватски и босански Срби нису Срби”

Хрватски порицатељи српског идентитета нису, после Анте Старчевића, порицали постојање свих Срба. Они источно од Дрине постоје, али су они на Западу производ завере и манипулације српских интелектуалаца и српске цркве. Став да хрватски Срби нису Срби јавља се не само у опскурним гласилима, него и у најутицајнијем извору историјске свести данас, *Википедији*. Та теза се јавља у одредници „Vlasi” у хрватском издању ове интернет енциклопедије. Хрватска Википедија највећи број својих података вуче из угледних научних публикација, као што је *Časopis za suvremenu povijest*, то јест чланак Мирка Валентића. Идеја је једноставна. Православни становници Хрватске нису Срби, већ им је српска црква у новија времена наметнула тај идентитет. Цркви су у том подухвату помогли водећи српски интелектуалци. На пример, Алекса Ивић, где год је у изворима видео „Власи” преименовао их је у Србе. Са тим су наставили и други, од Павла Ивића до Драга Роксандића. Чак је и велики хрватски историчар Фердо Шишић подлегао под ту српску пропаганду, те је и он признавао српство Влаха. По Валентићу, србизација Влаха се одиграла веома касно, завршила ју је Српска православна црква до

would have been my name? The Post-Memory of the ‘Generation After’ in the Revival Process in Bulgaria” *Contemporary Southeastern Europe*, 9 (1) (2022), 47–64.

³² Ante Starčević, *Pasmina slavoserbska u Hervatskoj* (Zagreb: Tisak Lava Hartmana i družbe, 1876), V, 29, 68; Mile Starčević, *Dr. Ante Starčević i Srbi* (Zagreb: Matica Hrvatska, 1936), 96–107.

краја 19. века. Посебну улогу у томе одиграо је епископ горњокарловачки Лукијан Мушички (1777–1837).³³

Валентић је модернизовао старије ауторе од којих је најупечатљивији Ђиро Трухелка. Он је био ватрени обожаваца НДХ и управник Земаљског музеја у Сарајеву. Трухелка је сматрао како је врело антагонизма Срба и Хрвата „у томе што су Срби етнички туђи елемент, који по геополитичком свом положају припадају различитим културним подручјима, те никада нису имали заједничке повијести, вјере и културног живота, а та борба која се води пред нашим очима јест борба влашких дошљака против аутохтоног житељства Босне, које је одувијек само хрватско”. Трухелка, у складу са расистичким теоријама свог времена, Србе сматра расно инфериорним и нечовечним. Док су Муслимани и Хрвати плавооки и плавокоси, Срби су тамнопути и тамнокоси, имају пилеће груди и издужене лобање. Њихова култура је прожета стагнацијом и смрћу, а историја испуњена нечовечношћу, што је последица „кужног задаха бизантинства”. Трухелка је извршио велики утицај на усташке интелектуалце, који су га цитирали као важан извор. У новије време Русмир Махмутџеајић је велики поштовалац овог научника.³⁴

Зашто нас наши „блудни синови (народи) (prodigious sons)” мрзе?

Порицатељи идентитета верују у нешто што се може назвати синдромом националне гриже савести. Овај синдром може да буде једно од објашњења за интелектуални напор који улажу у порицање туђих идентитета. Он је и њихов одговор на једно од главних питања у размишљањима о етничким конфликтима. То питање гласи: да ли постоји „вековна мржња” (ancient hatred)? Ако постоји, шта је изазива?

Порицатељи идентитета имају спреман одговор на ово питање. Дубоко у својим душама, наши отпадници осећају бол због издаје „вере праћедовске”. Убијањем Срба, на пример, они убијају оног свог унутрашњег Србина, који их мучи и подсећа на грех њихових предака. Изгледа да има неке културне интимности у одабиру мета за порицање идентитета. Осим културне блискости, неопходан за то порицање је сукоб. Порицатељи су деценијама налазили синдром националне гриже савести скоро искључиво код Хрвата и Муслимана/Бошњака. Посебно су се бавили српским пореклом херцеговачких Хрвата, несразмерно заступљених међу усташама. Херцеговачки Хрвати заиста често имају иста презимена као херцеговачки Срби. Било је и заједничких, општехришћанских и нових, југословенских имена, али се у личним именима јасније виде идентитетске

³³ „Тко је био први, Хрвати или Vlasi?”, *Povijest*, 28. 7. 2024; Mirko Valentić, „О етничком корижени хрватских и босанских Срба”, *Časopis za suvremenu povijest*, 24 (2), (1992), 1–21.

³⁴ Ćiro Truhelka, *Uspomene jednog pionira* (Zenica: Vrijeme, 2012), 117; Isti, *Hrvatska Bosna, Mi i „oni tamo”* (Sarajevo: Vogler, 1907), 24–25; Zoran Milutinović, *Bitka za prošlost* (Beograd: Geopoetika, 2018), 207–208.

разлике него у презименима. Рецимо, Ковачевић, може да буде Србин, Хрват, Муслиман/Бошњак или Црногорац. Нека имена као Петар, Никола и Лука деле сви хришћански народи бивше Југославије. Новојугословенско име Горан може добити припадник било ког јужнословенског народа, укључујући и муслимане/Бошњаке. Али Стеван и Немања не могу бити Хрвати, а ни Муслимани/Бошњаци. Нити Срби и Црногорци нити Муслимани могу бити Домагој и Хрвоје.³⁵

У доба сукоба на Косову су српским отпадницима придодали и косовске Албанце. И они, поготово из Дренице, најжешћи албански националисти, јесу ти који убијају Србина дубоко у себи. „Познати београдски етнолог и историчар” Божидар Кљајевић открио је да је прадеда Хашима Тачија, команданта паравојске УЧК, председника и премијера Косова, био православни свештеник Радослав Даниловић. Он је прешао на ислам 1898. године. Документ о томе се наводно налази у библиотеци манастира Хиландар. То је рекао и митрополит Амфилохије Радовић. Маштовити новинари су „сазнали” да Тачи не долази на посао на славу Даниловића Митровдан, а да је својим сарадницима рекао како су неспособни, али имају срећу да их води он, српске крви. Уосталом, 40 до 60 одсто Албанаца на Косову су српског порекла, установили су Каљевић и др Каплан Буровић.³⁶

Порицатељи идентитета су се сасвим узгред занимали за Шандора Петефија, највећег мађарског песника и великог мађарског националисту.³⁷ Да их је више занимао свет изван бивше Југославије, лако би могли рећи да је Петефи постао велики Мађар да би прикрио чињеницу да се родио као Александар Петровић.

Идеја да су отпадници од наше нације морално проблематични људи доста је стара и укоренења. Вук Караџић у свом *Рјечнику* наводи пословицу: „Нема зла Турчина до потурчењака.”³⁸ Већ је спомињана пословица „Продали су веру за вечеру”, као оптужба за неморалност конвертита.

Синдром гриже савести уводи елемент психичких проблема у идентитетску стратегију. То што су истакнути појединци, па и читави народи отпали од „Нас”, производ је не само моралне слабости него и болесне психе. У очима дела бошњачких интелектуалаца такав отпадник био је Иво Андрић: „Он је ренегат, преверица, човек крајње сумњивог морала... Може се довести у везу са Хитлером, Миланом Недићем и Дражом Михаиловићем. Свакако се мора довести у везу са комунистичком диктатуром, којој је служио, и која га је промовисала... Својим истицањем да у Босни и Херцеговини постоје Срби,

³⁵ Predrag Marković, „Nomen Est Omen – Given Names Witnessing the National Identity Change in Belgrade in the 20th Century”, Slobodan Naumović, Miroslav Jovanović (eds), *Childhood in South East Europe: Historical Perspectives on Growing Up in the 19th and 20th Century* (Belgrade–Graz: 2001), 235–247.

³⁶ „Našim Tači je Srbin!” *Pink.rs/informer/Srbija danas*; „Писани манастирски докази: Тачијев прадеда је био Србин”, *Ина4С*. Приступљено 6. 8. 2024.

³⁷ Сlobодан Јарчевић, *Бивши Срби Мађари* (Београд: Мирослав, 2016).

³⁸ М. Mandić, *n. d.*

Хрвати и Муслимани, Андрић је нарушавао јединство Босне и Херцеговине, у којој треба да живе само Босанци, а они су, у ствари, само Муслимани“, пише Зоран Милутиновић.

Осуде Андрића за психичке болести је сажео Мухсин Ризвић у својој књизи *Босански муслимани у Андрићевом свијету*: „Јер властита мржња тражи, и захтјева, осјећања и изразе мржње у другима, чак и на супротној страни, она се патолошки пројцира уз властито олакшање...“ Ризвић налази код Андрића мржњу према муслиманима у сваком тексту, чак и у реченици да је „духовно прогледао“ у Пољској. Ризвић сматра да је Андрић то рекао због пољске традиције борбе са исламом, а све то произилази из Андрићеве патолошке личности. Ризвић тврди да се Андрић идентификовао са скоро свим зликовцима из својих дела, поготово сексуалним злочинцима и еротоманима. По њему, Андрић је патио од разних комплекса, поготово Едиповог, и потискивања нагона. Никада није помињао оца, крио је порекло.³⁹

И на српској страни су у Андрићево дело учитавали намеру да проблематизује исламски идентитет. Један од водећих тумача дела Иве Андрића Петар Џацић налазио је доказе о преобраћеничком болу у романима *На Дрини ћуприја* и *Омерпаша Латас*. Тај бол је опомена и предказање, преноси се на потомство.⁴⁰ У једном од политички најугицајнијих романа објављеном на почетку избијања кризе Југославије (1982), роману *Нож* Вука Драшковића, главни јунак који је растао као муслиман Алија Османовић, а у ствари је Србин Илија Југовић, овако реагује када открије своје српско порекло: „Србин сам! Од те мисли дође му да полети, чини му се да има крила да је препорођен.“⁴¹

Раније у тексту је поменут пример најжешћег хрватског националисте Анте Старчевића, који је и сам био велики порицатељ постојања Срба. Порицатељи идентитета наговештавају да је потискивао Србина у себи јер је, у ствари, прва генерација преобраћеника.⁴² Наведен је само он као најистакнутији пример. Небројени су текстови у српској јавности о српском пореклу главних усташких злочинаца, пошто су они били најчешће из Лике и западне Херцеговине. По мишљењу порицатеља хрватског индетитета, сви католици Лике и западне Херцеговине су прикривени Срби.

Бојан Јовановић, један од најугледнијих српских антрополога, психолошком проблему преобраћеника дао је научно објашњење:

„Промена вере је значила и промену културног и духовног идентитета, етничко отуђење и промену националне припадности. Из потребе за доказивањем своје посебности, потврде свог идентитета, преобраћеници су главни актери верске и националне нетрпељивости, узрочници сукобљавања и ратовања са својим дотадашњим сународницима, верском и етничком браћом.

³⁹ Z. Milutinović, *Bitka za prošlost*, 55–70.

⁴⁰ Петар Џацић, *Хрстова греда у каменој капији* (Београд: Народна књига, 1983), 58, 62–63.

⁴¹ Вук Драшковић, *Нож* (Београд: Српска реч, 1998), 301.

⁴² Н. Жутић, *Срби римокатолици такозвани Хрвати*, 69.

Пренаглашавајући припадање новој вери, односно новој верској заједници, преверник је дубље психолошки мотивисан да се својим понашањем верски докаже и уједно дистанцира од своје претходне вере.⁴³

Наратив о националној грижи савести води у једну логичку замку. Ако доследно пратимо тај дискурс, доћи ћемо до закључка да су наши отпадници најгори на свету. Јер изгледа да Немце не гризе савест зато што су напустили праћедовску веру. То се десило отприлике у исто време када су се одвијале исламизација и покатоличавање Срба. Нити се Сики секирају због тога што су тако млада религија. Порицатељи идентитета би можда имали и спреман одговор на то питање и рекли да је разлика у томе што су наши отпадници прешли на веру окупатора. На срећу Сика и Немаца, видели смо да порицатеље идентитета углавном мало занима свет изван најуже околине. Било би занимљиво знати како би ови порицатељи објаснили једно од најмасовнијих и најбржих верских преобраћања у савременој историји. То је прелазак Корејаца на хришћанство у другој половини 20. века.⁴⁴

Занимљиво је да се порицатељи идентитета слабо занимају за примере преобраћеника који су уклопили оданост новој вери и приврженост народу свог порекла. Такав је био Мехмед-паша Соколовић, један од највећих османских државника.⁴⁵ Његова приврженост свом пореклу је довела и до подизања моста преко Дрине, који је постао главни јунак најпознатијег српског романа *На Дрини ћуприја*. Порицатеље идентитета занимају само они примери који су доказ мржње или, у овом случају, гриже савести браће која су нас издала.

Идентитетска паника

Идентитетско порицање се скоро увек јавља у тренуцима идентитетске панике. До ње долази у временима кризе, или несигурности. Није случајно да се код Срба и Руса појавило после пропасти сложених држава, када је требало изнова реконструисати руски, тј. српски идентитет на рушевинама деконструисаног совјетског, односно југословенског идентитета.

Повратак у историју и жал за бољим временима изгледа да су општа места свих друштава несигурних у своју садашњост и будућност. Бугари се двоуме око тога које је њихово златно доба. Нико то боље није изразио од у свету најуспешнијег бугарског писца Георгија Господинова. Он у свом најнаграђиванијем роману *Временско склониште* описује како Бугари, незадовољни садашњошћу и без вере у будућност, излазе на референдум где је питање у

⁴³ Бојан Јовановић, *Дух паганског наслеђа у српској традиционалној култури* (Нови Сад: Светови, 2000), 63.

⁴⁴ Dae Young Ryu, „Religious Change in Korea”, Wilfred, Felix (ed.), *The Oxford Handbook of Christianity in Asia* (Oxford: Oxford University Press, 2014), 279–296.

⁴⁵ Радован Самарцић, *Мехмед Соколовић* (Београд: СКЗ, 1971).

које доба Бугарска треба да се врати. Једни су за време препорода у 19. веку (Българско възраждане). Други су за епоху социјализма.⁴⁶

Овакво објашњење на први поглед не важи за Грке и Бугаре и њихово порицање македонског идентитета. У бугарском случају, можда је реч о једној популистичкој стратегији, где се националистичка реторика користи за скретање пажње са скоро сталне политичке кризе у земљи. Грчки случај није сасвим јасан. Он има везе са хрватским приступом порицања Срба. Грци су скоро сасвим „решили” питање македонске мањине после грађанског рата, али грчки националисти настављају да поричу њено постојање.⁴⁷ Хрватска је скоро избрисала српску мањину са своје земље средином деведесетих година, а хрватски екстремисти настављају да бришу било какве знаке српског присуства. Да ли се ради о потреби да се осигурају резултати етничког инжењеринга и спречи повампирење тих непогодних мањина? Неки пут је негирање идентитета плод страха да нам ти (не)постојећи суседи узму не само територије, већ да присвоје и наше националне симболе, традицију и историју. Када је реч о турском негирању идентитета Курда, заиста постоји вишедеценијски рат не само око идентитетских симбола као што су национална обележја и језик, него и око територија. Грци и Бугари поричу македонски идентитет због „отимања” историје. За Грке је златно доба њихове историје антика, у којој Македонци покушавају да „отму” простор за себе. Руским националистима је неподношљиво да колевку њиховог народа, Кијевску Русију, насељавају туђинци.

Идентитетске панике нема у етничким заједницама које се осећају сигурно. Док су Ирци, Шкоти и Велшани нашироко распредали о својим идентитетима, Енглези се нису много бавили својим посебним националним идентитетом, закупљени вођењем Уједињеног Краљевства и Британске империје. За њих се говорило како сматрају да је разговор о националном идентитету, као разговор о сексу и религији: нешто што се не ради у отменом друштву („For the English, it has been said, to talk about national identity is rather like talking about sex and religion: something one does not do in polite society”). Са деволуцијом Уједињеног Краљевства, ствари су се промениле, али не онако драматично као у бившој Југославији. Место где се у свакој земљи могу пратити идентитетска осећања су стадиони. Енглески навијачи су масовно почели да користе црвено-белу заставу Светог Ђорђа тек деведесетих година, посебно од Европског првенства 1996. године. Раније су углавном махали британском заставом Унион Џек. Ипак, емпиријска истраживања показују да су и у време Светског првенства 2006. године енглески навијачи више бринули за свој клуб него за репрезентацију. Те године је већина Шкота и Велшана уважавала више своје заставе него заставу Уједињеног Краљевства.

⁴⁶ Georgi Gospodinov, *Vremensko sklonište* (Beograd: Geopoetika, 2023).

⁴⁷ Anastasia Karakasidou, „Politicizing Culture: Negating Ethnic Identity in Greek Macedonia”, *Journal of Modern Greek Studies*, volume 11, number 1, (May 1993), 1–28.

У тим деловима је мање од пола испитаника уважавало заставу заједничке државе. Насупрот томе, 62 одсто Енглеза је уважавало Унион Џека, а 47 одсто заставу Светог Ђорђа. И поред деволуције, већина младих Енглеза је и даље равнодушна према националном идентитету.⁴⁸

Можда је најбољи пример не-догађаја (non-event) немачки однос према одвајању Аустријанаца. Аустријанци су створили два метанаратива којим објашњавају свој посебни идентитет од 1955. године. Један је да Аустријанци никада нису били Немци, који се заснива на супротстављању пруске и хабзбуршке историјске традиције. Други је мит о првој жртви нацизма. Већина Аустријанаца верује у ту причу, упркос чињеници да су њихови сународници били сразмерно много бројнији у редовима нациста од самих Немаца.⁴⁹ На другој страни, нема радова о неком немачком незадовољству тим аустријским отпадништвом. Чини се да ни екстремни десничари не помињу ту тему. Као што су Енглези у доба Империје и јединственог Уједињеног Краљевства били равнодушни према свом националном идентитету, тако можда и Немци, закупљени изградњом и вођењем Европске уније, нису сматрали да је одбрана ужег немачког идентитета нешто важно и судбинско.

Аутор није успео да пронађе ниједан рад о порицању суседских идентитета код Скандинаваца. Ако би примењивали критеријуме балканских порицатеља идентитета, могли би се запитати чији је језик „прави”, да ли је неки скандинавски народ издао нацију својих предака. Скандинавци, међутим, не постављају та питања. Вероватно зато што су задовољни својим државама и друштвима.

Срби су већи део 20. века посветили изградњи и чувању Југославије. Њихов став можда наликује ставу Енглеза према Уједињеном Краљевству. Исто као што су Енглези себе сматрали пре свега Британцима, тако су и Срби већински веровали да су Југословени. Нажалост, српска академска заједница није произвела истраживања о еволуцији концепта југословенства код Срба. По неким истраживачима, једна од главних недоумица око српског југословенства је питање да ли је Југославија исто што и велика или проширена Србија? Две једине синтезе објављене у 21. веку о југословенству су из пера словеначких научника.⁵⁰

⁴⁸ Krishan Kumar, „English and British National Identity”, *History Compass* 4/3 (2006): 428–447; David McCrone, „A Nation That Dare not Speak Its Name? The English Question”, *Ethnicities*, 6/1 (2006): 96; Mike Cronin, „Flags and nationalism in modern Britain: The case of the English football supporter”, *Soccer & Society*, 1(1) (1999): 1–11; Steve Fenton, „Indifference towards national identity: what young adults think about being English and British”, *Nations and Nationalism* 13 (2), (2007), 321–339.

⁴⁹ Tschiggerl, „Significant otherness nation building and identity in postwar Austria”, *Nations and Nationalism*, 27(2021): 782–796.

⁵⁰ Dennison Rusinow, „The Yugoslav idea before Yugoslavia”, Dejan Djokić, *Yugoslavism*, 11–26; Božidar Jezernik, *Yugoslavia without Yugoslavs. The History of a National Idea* (New York – Oxford: Berghann Books, 2023); Tomaž Ivešić, *The Rise and Fall of Communist Yugoslavism* (Milton Park: Rotledge, 2024).

Није случајно да се плима текстова о непостојећим суседима, њиховом ско-ројевићком и измишљеном идентитету, подигла у време терминалне кризе Југославије осамдесетих година. У српској јавности је ојачало мишљење да је Југославија била најскупља грешка српске историје. Небројене су књиге које говоре о томе. Потпуно је преокренут историјски наратив. Дотле је преовладавао онај по коме су Срби народ победника, који је уз огромне жртве победио у два светска рата и створио и обновио велику државу Југославију. Од осамдесетих година, прва Југославија је све више била посматрана као исувише скупо плаћено кукавичије јаје, а друга као свесни антисрпски пројекат комуниста. Отклон од Југославије је почео у публицистици и књижевности. Можда је најутицајнија књига која симболизује ту промену *Књига о Милутину* Данка Поповића. У том роману парадигматични српски сељак Милутин Остојић, у затвору где су га после Другог светског рата затворили као кулака, описује свој живот, а посебно ратовање у Првом светском рату. Књига махом говори о бесмисленом страдању Срба у Првом светском рату и о лажној југословенској браћи-издајницима. *Књига о Милутину* је продата у пола милиона примерака. Занимљиво, прва издања су на латиници, што може да буде показатељ колико су Срби прихватили општејугословенски идентитет. Српска академска заједница је осамдесетих година још увек бранила идеју Југославије.⁵¹

После распада земље још више су се умножили гласови у интелектуалној јавности који су тврдили да је Југославија била слепи колосек српске историје. Оживео је концепт „Велике Србије” који је маргинализован после стварања Југославије 1918. године. Да би се оправдао захтев за границама на линији Карлобаг – Огулин – Карловац – Вировитица, за коју се залагао Војислав Шешељ током целе своје политичке каријере, требало је доказати да су становници те територије Срби, свесни или несвесни свог правог идентитета.

Могуће је закључити да су за порицање суседских идентитета неопходне кризе, не само у односима између народа, него и несигурности у сопствени идентитет. У случају Бугарске и Грчке не постоји сукоб са Македонијом, али можда постоји несигурност, не поводом територијалне целовитости своје државе, већ због наводног македонског „отимања” дела националне историје и културе ових земаља.

У другим примерима поменутих у овом раду јасна је веза сукоба и стратегије порицања. То се најбоље види у примерима где постоји веровање да је неки народ наш залутали брат, али ако нема сукоба, томе се не придаје велика пажња. Рецимо, велики део руске јавности и академске заједнице, подједнако сматрају да су Белоруси вештачки народ као и Малоруси (Украјинци). Међутим, то убеђење нема емотивну снагу, нити политичке последице као веровање у украјинску „издају” старијег брата.

⁵¹ Danko Popović, *Knjiga o Milutinu* (Beograd: Književne novine, 1985). Преглед историографских полемика о Југославији, Коста Николић, *Прошлост без историје* (Београд: ИСИ, 2003), 99–123.

Слично је и код негирања идентитета код јужнословенских народа. Идеја да су Словенци „планински Хрвати”, коју је заступао отац хрватског национализма Анте Старчевић, данас се помиње само у шaljивом контексту. Код Срба је чест став да Македонци нису прави народ. Постоји шала да су они Срби са говорном маном. Међутим, постојање посебне македонске нације не привлачи посебан гнев, чак ни код екстремиста. Шешељ, који је укључио Македонију у своју фантазију о Великој Србији, од 1058 страна своје књиге *Идеологија српског национализма* српском идентитету Македонаца посветио 28 страна.⁵²

Коначни закључак би могао да буде да је порицање суседских идентитета производ вишеструке кризе поверења. Порицатељи идентитета немају поверење у неколико ствари. Не верују суседима јер су они често отпадници који су издали своју браћу. Не верују великим силама јер су оне створиле те отпаднике. Не верују ни у своје државе, зато што су слабе и зато што су водиле погрешну политику. Коначно, не верују баш ни у привлачност своје нације, чим су убеђени да су толики људи кроз историју бежали од свог „правог” националног идентитета.

⁵² „Ante Starčević”, *Hrvatski biografski leksikon* (vebsajt), приступљено 28. 6. 2024; В. Шешељ, поглавља „Српска Македонија” и „Македонско питање”, *Идеологија српског национализма*, 157–172, 725–736.